

17

IN DIT NUMMER

Poederbrieven voor parkieten?
Het Letterkundig Museum ontdekt geheimzinnig poeder in collectie

Metamorfozen
Metamorfose van Haags schoffie tot kleine generaal

The Dutch solution
Metamorfoze goes international

Van Sumatra wordt geschreven...
De collectie Nederlands-Indische kranten in de Koninklijke Bibliotheek

Geschiedenis van Maastrichts aardewerk in één archief
Koninklijke Sphinx en Metamorfoze

De Beoordelingscommissie van Metamorfoze stelt zich voor
Joan Hemels

Gezocht!
Henriëtte Reerink

Over conserveren gesproken
In geval van nood: Bedrijfsnoodplan

Snippers

Redactie: Chantal Keijsper

Met bijdragen van: Salma Chen, Joan Hemels, Ron Kenter, Wim Mes, Henriëtte Reerink, Dennis Schouten, Wim Smit, René Teygeler

Vormgeving: Marise Knegtmans

Fotografie: Afdeling Optische Technieken van de Koninklijke Bibliotheek, tenzij anders aangegeven.

Onder de titel *Metamorfoze* geeft het Bureau voor Conservering van Bibliotheekmateriaal, ondergebracht bij de Koninklijke Bibliotheek, uitvoering aan het Nationaal Programma voor Conservering van Bibliotheekmateriaal, een initiatief van het Ministerie van OCenW.

metamorfoze

N I E U W S

Ongediertebestrijding, haargroeimiddelen en 'Dutch solutions' voor conserveringsproblemen. U leest er alles over in dit laatste nummer van *Metamorfoze Nieuws* 2002. Maar er is nog meer. Een collectie Nederlands-Indische kranten, een archief van een bekende Maastrichts aardewerkfabrikant en een ontdekkingstocht van een lid van de Beoordelingscommissie van *Metamorfoze* op een krakende uitgevervzolder vol negentiende-eeuwse kranten, illustreren eens te meer het belang van ons papieren erfgoed voor de geschiedschrijving.

En opdat al deze collecties mogelijke rampen doorstaan, adviseert *Metamorfoze*

Nieuws u bij het opstellen van een Bedrijfsnoodplan voor uw instelling.

Poederbrieven voor parkieten?

Het Letterkundig Museum ontdekt geheimzinnig poeder

Tijdens het voorbereiden van de collectie Dirk Coster voor *Metamorfoze* troffen wij brieven aan, die in de wandelgangen onze 'poederbrieven' (analoog aan de anthrax-brieven in Amerika) zijn gaan heten. Het betreft 43 brieven van de dichteres Truus Gerhardt (1899-1960), geschreven aan Dirk Coster (1887-1956) en zijn echtgenote M.G. Coster-Van Kranendonk (1890-1979), door Gerhardt in de brieven ook wel 'liefste parkietjes' genoemd. De brieven werden geschreven in de periode 1933-1946; een aanzienlijk gedeelte van de brieven is echter ongedateerd.

Niet eerder aangetroffen

Op veel brieven werd een poeder aangetroffen, dat de handen van de projectmedewerker

geheel wit maakte, alsof hij ter voorbereiding op een gymnastische oefening zijn handen stroef had gemaakt met magnesium. Hoewel in de Coster-collectie brieven van een groot aantal correspondenten aanwezig zijn, werd het witte poeder alleen aangetroffen op de brieven van Gerhardt aan Coster. Het is de eerste keer dat er in een collectie of archief in beheer bij het Letterkundig Museum een dergelijk poeder is aangetroffen. Waar en op welk moment de brieven van Gerhardt met het witte poeder werden behandeld was ons niet duidelijk. Wel werd duidelijk dat de brieven zó – inclusief poeder – niet verfilmd konden worden en wij de hulp in moesten roepen van een deskundige.

De collectie Dirk Coster van het Letterkundig Museum, Den Haag.

Chemische stof

Het museum heeft de poederbrieven daarom voor onderzoek aangeboden aan de sectie Conservering van de Koninklijke Bibliotheek. In juni 2002 heeft Ko van de Watering een rapport uitgebracht, waarin onder meer wordt gezegd: 'Hoogstwaarschijnlijk gaat het om een insecticide of fungicide in poedervorm dat op de bladen is gestrooid om schimmels en insecten te weren. Dit was een in die tijd niet ongebruikelijke methode, we hebben dat ook wel in boeken aangetroffen (en dan vaak uit meer zuidelijke regio's). Een aantal bladen in deze map heeft ook duidelijk schimmelschade, dus het papier moet ooit erg vochtig zijn geweest. Waarschijnlijk heeft men de bladen dus ook preventief willen behandelen. Wij zijn niet in staat vast te stellen om wat voor poeder het precies gaat, maar ik sluit niet uit dat het om DDT of iets daarop gelijkends gaat. Dit soort stoffen mag zoals bekend, tegenwoordig niet meer gebruikt worden vanwege gezondheidsrisico's. In ieder geval heeft het de fijne

kristallijne structuur van een chemische stof in poedervorm. In dit geval een heel fijn verdeeld poeder, mede omdat het goed in schimmels en insecten moest kunnen doordringen. Dit betekent wel dat het ook heel goed aan het papier hecht en dus moeilijk is te verwijderen.'

Handschoenen en stofmasker

De brieven zijn door de sectie Conservering schoongemaakt, maar er is zeker wat van het poeder achtergebleven. Daarom werd aangeraden om de fotograaf tijdens het verfilmen van de brieven als voorzorgsmaatregel handschoenen en een stofmasker te laten dragen. Ook werd geadviseerd de originelen na verfilming op te bergen en niet meer in te zien. Zo is het ook gebeurd. De brieven van Truus Gerhardt aan de 'liefste parkietjes' zijn inmiddels verfilmd. De originelen rusten in vrede in het depot van het Letterkundig Museum.

Salma Chen (met dank aan Ko van de Watering)

Metamorfozen

Metamorfoze van Haags schoffie tot kleine generaal

'Knokken' is zijn levensmotto, iets dat Dick Advocaat leerde op straat in het Haagse Transvaalkwartier. Knokken tegen alles en iedereen, of het nu tegenstanders waren die van hem wilden winnen, journalisten die hem veelal bekritiseerden of beginnende kaalheid, hij ging de strijd aan. Als exponent van de in die tijd roemruchte jeugdopleiding van de Haagse voetbalvereniging ADO debuteerde Dick al op 18-jarige leeftijd in het eerste elftal. De toen nog volstrekt onbekende Oostenrijkse trainer Ernst Happel zag wel iets in de felle en driftige Advocaat. In Den Haag ontsponnen zich in deze periode veel discussies waarbij Happel met het bekende 'Kein geloe!' altijd het laatste woord had.

Na samen met Aadsje Mansveld, Ton Thie en de andere 'kale' Theo van der Burch vele successen te hebben gevierd, werd het voor Dick tijd om zijn horizon te verbreden. Via diverse clubs kwam hij uiteindelijk in de Verenigde Staten terecht. Na deze Amerikaanse periode sloot hij zijn actieve voetballoopbaan bij zijn oude liefde ADO af. De cirkel was wat hem betrof rond. Inmiddels was het al lang duidelijk geworden dat Advocaat op enige manier in de voetballerij werkzaam zou blijven. Het trainen leek hem op het lijf geschreven. Als iemand die in het leven niets cadeau heeft gekregen, begon hij ook hier weer onder aan de ladder en startte zijn trainersloopbaan

Dick Advocaat maakt reclame.

bij de amateurclub DSVP. Na verkast te zijn naar het Schiedamse SVV – dat hij samen met Wim Jansen naar het betaald voetbal bracht – belandde hij uiteindelijk bij Haarlem. Dit werd voor hem letterlijk een metamorfose. Dick was buiten het voetbal vooral bekend geworden door zijn haarlok die hij als een verbloemd gordijn over zijn zichtbaar kalen-

de schedel drapeerde. Een handige Haagse ondernemer zag hier wel brood in en bood Dick in ruil voor een reclamecampagne een nieuwe haardos aan. De anders zo wars van uiterlijk vertoon zijnde Advocaat gaat sindsdien als een behaarde en succesvolle bondscoach door het leven.

Ron Kenter

The Dutch Solution

Metamorfoze goes international

Sprekers op de Newsplan-conferentie, 9 april 2002. Rechts: Dennis Schouten

Barend & Van Dorp

Volledig in tegenstelling tot wat enige tijd geleden in het televisieprogramma Barend & Van Dorp werd verkondigd, is Nederland het enige land ter wereld waar het probleem van het verzuurde papier grootschalig wordt aangepakt in een breed programma, gefinancierd door de overheid en gebaseerd op selectie en prioritering. In andere landen vindt natuurlijk ook massaconservering plaats en sommige projecten bestaan al langer en zijn veel groter dan Metamorfoze, maar als we kijken naar strategie en beleid kunnen we niettemin stellen dat Nederland uniek is. 'The Dutch solution' zoals het Metamorfoze-programma

onlangs op de IFLA conferentie in Glasgow werd aangekondigd, geniet in het buitenland grote belangstelling en het Bureau Conservering Bibliotheekmateriaal wordt regelmatig gevraagd aanpak, methode en resultaten van Metamorfoze internationaal te presenteren.

Overzee

In 2000 waren er al presentaties in de KB Brussel en op de IFLA Conference on Preservation of Newspapers and Periodicals in Parijs. In 2001 werd Metamorfoze gepresenteerd op de LIBER-conferentie in Londen. 2002 was een opvallend druk jaar op dit terrein. Op 9 april vond in Londen een eendaagse conferentie plaats over Newsplan, het Britse conserveringsproject voor regionale dagbladen. Naast presentaties over het programma zelf door Britse sprekers was er ook aandacht voor 'overseas'-projecten, zoals het microverfilmingsproject van landelijke dagbladen uit de eerste fase van Metamorfoze (1997-2000). Voor de toekomstige verfilming van regionale dagbladen kan gebruik gemaakt worden van de ervaringen van Newsplan.

Boekendieven

De Zweedse nationale bibliotheek in Stockholm nodigde mij uit om als keynote speaker te fungeren op een bijeenkomst op 25 april ter gelegenheid van de oprichting van een National Preservation Office. (Zie *Metamorfoze nieuws* 15) Tijdens de jaarlijkse LIBER conferentie in Graz

(Oostenrijk) op 4 juli verzorgde de Preservation Division een sessie over *risk management*. Dat bibliotheken geplaagd worden door natuur-rampen en oorlogsgeweld is van alle tijden. Ook boekendieven kenden we al. Nieuw is dat de georganiseerde criminaliteit de bibliotheken heeft ontdekt. Vooral voor oude kaarten in atlanten bestaat grote belangstelling. De Deense nationale bibliotheek heeft inmiddels het initiatief genomen om te komen tot maatregelen op internationaal vlak waarbij dit voor de toekomst moet worden voorkomen.

IFLA-conferentie

In augustus mocht ik Metamorfoze presenteren op de IFLA-conferentie in Glasgow. Dit gebeurde tijdens de bijeenkomst van de Standing Committee on Preservation and Conservation over nationale conserveringsstrategieën. Er vonden tijdens de IFLA conferentie nog twee andere sessies plaats die met conservering te maken hadden. IFLA-PAC had een bijeenkomst georganiseerd over *disaster management*. Er was ook een sessie over Newsplan waarin naast een overzicht van het project, drie sprekers inhoudelijk ingingen op de betekenis van de regionale pers in respectievelijk Schotland, Engeland en Wales. Dit maakte het belang van het programma op een heel directe manier duidelijk. Misschien eens een goed idee voor een van de volgende bijeenkomsten van Metamorfoze...

Dennis Schouten

IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) is de internationale organisatie die de bibliotheek- en informatiesector vertegenwoordigt. IFLA werd in 1927 opgericht en heeft in 2002 1700 leden in 150 landen over de hele wereld. Sinds 1971 is het secretariaat van IFLA gehuisvest in de Koninklijke Bibliotheek. Zie verder: www.ifla.org.

LIBER (Ligue Internationale des Bibliothèques Européennes de Recherche) is een Europese organisatie die de Europese wetenschappelijke bibliotheken vertegenwoordigt. LIBER werd opgericht in 1971. Op dit moment zijn er leden in 30 landen. Zie verder: www.kb.dk/guests/intl/liber

Op 14-15 april 2003 organiseert LIBER i.s.m. de Koninklijke Bibliotheek en ECPA de workshop 'Microfilming and digitisation for preservation'. Zie verder pagina 8 van deze nieuwsbrief.

PADANG.
Van Sumatra wordt geschreven dat de slavenhandel naar
Atsjin weder eenen aanvang genomen heeft.
Op de westkust van Nias zijn weder gruwelen gepleegd.
Kinderen werden geroofd, en de ouders die zich daartegen
verzetten werden vermoord. De geroofde kinderen worden
uitgevoerd naar Atsjin. Langs de geheele noord- west-kust
tot aan Seromboe heeft niemand meer den roed sich naar
het strand te begeven om te visschen, noch zék in de ladangs
(drooge rijst-velden) te wagen om die te bewerken.

Een van de kranten in de collectie
Nederlands-Indische kranten van
de Koninklijke Bibliotheek.

Van Sumatra wordt geschreven...

De collectie Nederlands-Indische kranten in de KB

De Koninklijke Bibliotheek (KB) bezit een omvangrijke collectie Nederlands-Indische kranten. Deze kranten geven een zeer gedetailleerd beeld van het dagelijks leven in onze koloniën. Met hun informatie over bijvoorbeeld de verhouding tussen Europeanen, Indo-Europeanen en de inheemse bevolking geven zij een haarscherpe indruk van een sterk raciale en ook racistische maatschappij, maar tonen zij ons eveneens hoe het denken hierover geleidelijk aan veranderde, hoe de eerste bruggen werden gelegd tussen de verschillende etnische groeperingen. Vanaf dat moment gaan die kranten eveneens fungeren als bron van kennis voor de nationale geschiedenis van Indonesië.

Unieke collectie

Om deze en andere redenen neemt de Indische dagbladpers een bijzondere plaats in binnen de Nederlandstalige journalistiek. Waarbij dient te worden opgemerkt dat met name de kleinere kranten, bestemd voor kleine Europese gemeenschappen op soms zeer geïsoleerde buitenplaatsen, belangrijke informatie verschaffen over de sociale geschiedenis van de koloniale samenleving. Omstreeks vijftien jaar geleden werden in de nationale bibliotheek van Indonesië (Jakarta) dié Indische kranten verfilmd waarvan de KB geen exemplaar bezit (het zgn. traceringsproject, een samenwerking tussen de KB, het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde en het Koninklijk Instituut voor de

Tropen). De microfilms werden toegevoegd aan de collectie in de KB. Naar schatting bezit de KB nu zo'n 95% van alles wat er ooit in de archipel aan Nederlandstalige kranten is uitgegeven, hetzij in origineel hetzij op microfilm. Dit is veel meer dan welke bibliotheek ter wereld ook. Het Indische krantenbezit van de KB vormt daarmee een volstrekt unieke collectie.

Journalisten en heethoofden

Het behoeft geen betoog dat dit kostbare bezit zorgvuldig dient te worden bewaard en beheerd. Vanzelfsprekend is het eveneens dat deze collectie toegankelijk is voor onderzoekers en andere belangstellenden. Dit geldt voor Nederland en Indonesië, maar natuurlijk ook voor instellingen en bibliotheken in Australië, Amerika en verschillende Europese landen, die gericht zijn op Indonesië of op Zuidoost-Azië in het algemeen. In het verleden is er door de KB al een aantal titels op microfilm gezet. Het was op dat moment echter niet wenselijk de microverfilming van deze collectie op grote schaal aan te pakken, aangezien een goede bibliografische analyse van de collectie ontbrak. Met de voltooiing eind vorig jaar van *Journalisten en heethoofden. Een geschiedenis van de Indisch-Nederlandse dagbladpers 1744-1905* van G. Termorshuizen is de lacune van goede bibliografische beschrijvingen opgevuld en kan de collectie verantwoord worden verfilmd.

Metamorfoze

De krantencollectie van de KB, en vooral het negentiende-eeuwse deel, is dringend toe aan conservering. Het onderdeel Nederlands-Indische kranten is er het ergst aan toe. Slechte kwaliteit papier, veelvuldig gebruik en slechte opslagcondities in het verleden hebben er toe bijgedragen dat een flink deel van de collectie niet meer beschikbaar gesteld kan worden.

Het is daarom bijzonder verheugend dat deze collectie nu met subsidie van Metamorfoze kan worden geconserveerd. Het ligt in de bedoeling de collectie de komende jaren gefaseerd onder handen te nemen. In de eerste fase (2002-2003) zullen ca. 52 titels (dit is ca. 15 strekkende meter, oftewel 143.000 opnamen) uit de periode 1830-1905 voor verfilming in aanmerking komen. Met de aanpak van de conservering van de collectie Nederlands-Indische kranten zorgt de KB dat naast de formele bronnen in de archieven, ook de informatie uit de kranten als belangrijke 'informele' onderzoeksbron van ons koloniale verleden voor de toekomst behouden blijft.

Wim Smit (met dank aan Gerard Termorshuizen, KITLV)

Geschiedenis van Maastrichts aardewerk in één archief

Koninklijke Sphinx en Metamorfoze

Het belangrijkste archief onder beheer van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg (SHCL) te Maastricht is ongetwijfeld het archief van de grootonderneming de N.V. Koninklijke Sphinx, voorheen de Kristal- Glas- en Aardewerffabriek Petrus Regout & Cie, over de jaren 1827-1975. Het vroege jaar van vestiging van dit industrieel bedrijf aan de Boschstraat te Maastricht, geeft de stad Maastricht een belangrijke voorsprong in de geschiedenis van de industrialisatie van Nederland.

Sphinx en Société Céramique

Het begon met een kristalslijperij in 1830, gevolgd door achtereenvolgens de vestiging van een spijker-, een aardewerk-, een geweer- en een gasfabriek.

De ondernemingsactiviteiten van Petrus Regout kenden nauwelijks grenzen en in de loop van de negentiende eeuw zouden zijn ondernemingen uitgroeien tot een bedrijf van enkele duizenden werknemers en een exportmarkt voor glas- en aardewerkproducten over de gehele wereld. Vandaag de dag richt het bedrijf zich volledig op de productie van sanitair en verwante artikelen, waarmee men in de eerste jaren van de twintigste eeuw aarzelend startte.

In 1850 ontstond aan de andere zijde van de Maas een tweede, concurrerend aardewerffabriekje, in 1863 omgezet in de N.V. Société Céramique, een bedrijf dat met Belgisch kapitaal gestart werd en dat qua omvang en

productie uitgroeide tot een geduchte concurrent van Sphinx. In 1958 fuseerden beide grootondernemingen tot Sphinx-Ceramique, uitgroeiend tot de N.V. Koninklijke Sphinx. Bij de overname van de archieven van deze onderneming en zijn voorgangers in de jaren 1990 bleek er, in tegenstelling tot wat gedacht werd, ook van de tweede aardewerffabriek een belangrijk deel van het archief bewaard te zijn.

Het archief

Bij de overname van het bedrijfsarchief en naderhand bij de ontsluiting, werd al snel de waarde van het archief duidelijk voor de geschiedenis van stad en land. Tegelijkertijd bleek de staat van de archiefstukken slecht, met name die uit de negentiende eeuw. De omvang van het archief bedraagt ruim 200 meter, waarvan het gedeelte uit de negentiende eeuw ongeveer een vierde deel uitmaakt. Vanuit historisch standpunt bezien is de serie zogenaamde contract- of aktenboeken van grote waarde, doordat zij vanaf 1827 bewaard zijn gebleven. Bovendien bevat het archief tal van stukken van privé-aangelegenheden van Regout. Andere belangrijke rubrieken worden gevormd door archiefstukken van de afdelingen directie, inkoop en verkoop, personeelsaangelegenheden en sociale zaken, de boekhouding en technische afdelingen, in het bijzonder die van de afdeling decor.

Conservering en digitalisering

Tegenwoordig vormen de decorboeken van beide ondernemingen een zeer gewild en gezocht onderdeel van het archief, doordat zij een goed beeld geven van de ontwikkeling en het decoreren van aardewerkproducten, waarbij de toepassing van diverse technieken te bestuderen en te reconstrueren is. Zij laten tevens de ontwikkeling zien van de smaak en het design in de negentiende en twintigste eeuw. De slechte staat van deze boeken vormde de aanleiding om de aandacht van Metamorfoze op dit archief te vestigen. Het meest kwetsbare deel van het archief dat sterk is sterk verzwakt en verzuurd, vooral door het gebruik van houthoudend papier in deze periode en de opslag en bewaring in de jaren daarna, wordt in het Metamorfoze-programma geconserveerd. Tegelijkertijd worden 65 geregistreerde eenheden van de afdeling decor, waarin zich ruim 21.000 afbeeldingen van decors en ontwerpen bevinden, gedigitaliseerd in het programma Het Geheugen van Nederland. Dit project wordt in samenwerking met het Museum Industrien uitgevoerd. De financiële ondersteuning voor conservering via Metamorfoze, garandeert het behoud op lange termijn van het archief van de N.V. Koninklijke Sphinx, tot op de dag van vandaag nog steeds in Maastricht gevestigd.

Wim Mes

Archiefmateriaal in
de collectie Sphinx

Gezocht!

Te leen, te geef of te koop gevraagd: afleveringen van Nederlandse publiekstijdschriften

In 2001 is door het Metamorfoze projectteam van de Koninklijke Bibliotheek begonnen met het conserveringstraject Nederlandse publiekstijdschriften (zie *Metamorfoze nieuws* 12, mei 2001). In vier jaar tijd zullen 35 zo compleet mogelijke publiekstijdschriften op microfilm worden gezet. Tot nu toe zijn al 15 tijdschriften verfilmd, waaronder *Panorama*, *De katholieke illustratie*, *de Kampioen*, *De Haagsche vrouwenkroniek*, *De kinderwereld*, *De vrouw en haar huis*, en *De prins*. Logistiek gezien waren dit relatief eenvoudige tijdschriften om te laten verfilmen. Deze tijdschriften waren namelijk nagenoeg compleet bij één of meerdere bibliotheken, archieven of uitgeverijen aanwezig. Lastiger zal het worden met de overige tijdschriften. Van deze tijdschriften ontbreken hele jaargangen of ontbreekt een substantieel aantal afleveringen. Metamorfoze is op zoek naar deze ontbreken-

de exemplaren ten behoeve van een zo compleet mogelijke verfilming. Een overzicht van het gedeelte dat nog mist van deze tijdschriften treft u hierbij aan als losse bijlage. Heeft u door ons gezochte jaargangen of afleveringen van deze tijdschriften in uw bezit? En zou u deze ten behoeve van het Metamorfoze Tijdschriftenproject tijdelijk

aan de Koninklijke Bibliotheek willen uitlenen? Wilt u zich dan wenden tot: Wouter van der Weiden, Koninklijke Bibliotheek (tel. 070-3140221, email Wouter.vanderWeiden@kb.nl). Bij voorbaat onze hartelijke dank voor uw medewerking.

Henriëtte Reerink

Het tijdschrift
Panorama

De Beoordelingscommissie van Metamorfoze stelt zich voor

Deze aflevering: Joan Hemels

Het is voor mij als docent communicatiewetenschap fascinerend studenten te ontmoeten, die met een zekere passie inzicht willen krijgen in actuele verschijnselen met een bepaald ontwikkelingsproces. Even onthutsend is het te moeten ontdekken dat andere studenten van hetzelfde vakgebied niet de minste belangstelling kunnen opbrengen voor de historische dimensie van het moderne mediaconglomeraat. Val hen niet lastig met bijvoorbeeld de vraag, hoe een krant of tijdschrift er een eeuw geleden qua tekst-beeldverhouding uitzag, hoe de redacties aan kopij en illustraties kwamen, welke grafische technieken voor de vermenigvuldiging werden

ingeschakeld, hoe de distributie verliep en wie de beoogde lezers waren. Het a-historische type mist kennelijk de *sensus historicus*: die geheimzinnige affiniteit met het verleden. Bijna veertig jaar geleden dacht ik op de redactie van de *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant* mijn toekomst te kunnen vinden in de journalistiek. Het zou uiteindelijk anders lopen, maar op de zolders van uitgeverij Erven J.J. Tijl aan de Zwolse Melkmarkt raakte ik wel verslingerd aan persgeschiedenis. Graag sloop ik naar

boven om me te verbazen over die vreemde typografie, de afwijkende formaten en vooral die merkwaardige stempels op het onder mijn handen uit elkaar vallende broze krantenpapier uit de negentiende eeuw. Jan Nieuwenhuis, de directeur van het Katholiek Instituut voor de Journalistiek in Nijmegen waar ik op zaterdag colleges volgde, ried me aan *De Nederlandse krant* van dr. Maarten Schneider te lezen. Bij mijn promotie in 1969 op de Nederlandse pers voor en na de afschaffing van het dagbladzegel was Nieuwenhuis een tevreden eregast. Schneider was verhinderd, maar hij zou mij niet meer uit het oog verliezen. Inmiddels ben ik ongeveer zo oud als beide leer-

meesters waren, toen ik hen leerde kennen en waarderen. Stap ik voor de zoveelste vergadering van het Permuseum in Amsterdam of Metamorfoze in Den Haag in de trein, dan troost ik mij graag met de gedachte dat mijn bescheiden inzet voor het veiligstellen en toegankelijk maken van het papieren erfgoed in de vorm van de krant en het tijdschrift zinvol is. Want, zo houd ik mezelf dan voor, er zullen steeds weer jonge mensen van mijn type zijn, die in de ban van dit even alledaagse als unieke bronnenmateriaal raken. Bovendien kan het mij over een aantal jaren als emeritus misschien nog een tijdje van de straat houden.

Over conserveren gesproken

In geval van nood: Bedrijfsnoodplan

Enschede, Volendam, Twin Towers. Alle hebben zij gemeen dat ze getroffen zijn door een ramp, een calamiteit van enorme omvang. Hetzij een natuurramp of een ramp veroorzaakt door de mens zelf of een combinatie van de twee.

Deze treurige gebeurtenissen hebben geleid tot een hernieuwde aandacht voor bedrijfsnoodplannen, ook voor instellingen die het cultureel erfgoed bewaren en bewaken.

Wat is een bedrijfsnoodplan

Een bedrijfsnoodplan (ook wel *calamiteitenplan* of *veiligheidsplan* genoemd) is een plan waarin maatregelen, instructies en richtlijnen opgenomen zijn, die uitgevoerd en toegepast moeten worden bij een incident of calamiteit. En wel om:

- de veiligheid van de medewerkers en bezoekers te kunnen waarborgen;
- het verlies van cultureel erfgoed te beperken;
- de bedrijfspanden met de aanwezige bedrijfsmiddelen te beschermen.

BHV en CHV

Veel erfgoedinstellingen menen met een eenvoudig bedrijfsnoodplan aan de verplichtingen van de arbeidsomstandighedenwet 1998 (Arbo) te kunnen voldoen. Echter, in de meeste gevallen is dit niet meer dan een Bedrijfshulpverleningsplan, waarin voor de collectie weinig is geregeld. Voor deze instellingen is het zinvol om het bedrijfsnoodplan onder te verdelen in een Bedrijfshulpverleningsplan (BHV) en een Collectie Hulpverleningsplan (CHV); de zorg voor *gebouw en mens* (BHV) en de zorg voor collecties (CHV). Het is zaak de beide plannen gezamenlijk te ontwikkelen.

Een goed plan

Een goed bedrijfsnoodplan is een essentieel element in de *conserveringsstrategie*. In het plan worden de te treffen maatregelen beschreven voor de verschillende fasen van een calamiteit:

- preventie (het voorkomen van een calamiteit);
- voorbereid zijn ('klaar' zijn voor een calamiteit);

- reactie (zonder paniek en snel kunnen reageren op een calamiteit);
- herstel (weten wat te doen bij verschillende schades).

Een goed calamiteitenplan is:

- een plan *op maat*. Elk instituut heeft verschillende processen en andere doelstellingen;
- een plan voor iedereen. Het plan moet leesbaar zijn voor elke medewerker en buitenstaanders zoals politie en brandweer. Een *verklarende woordenlijst* en een *symbolenlijst* dienen te worden toegevoegd;
- een plan dat door de *hele organisatie* gedragen wordt. Daarom is het belangrijk dat de directie vanaf het eerste moment de bedoelingen van het plan duidelijk maakt en het personeel motiveert medewerking eraan te verlenen.

Belangrijke onderdelen

Er is een aantal onderdelen dat aan geen enkel bedrijfsnoodplan mag ontbreken:

Risicoanalyse. Aan elk bedrijfsnoodplan gaat een risicoanalyse vooraf. Er zijn verschillende soorten risicoanalyses. De meest gebruikte is de Kwantitatieve Risicoanalyse, waarin de kans op een calamiteit vermenigvuldigd wordt met de inschatting van de *gevolgen* daarvan. Op deze manier kan een *totaal risico*, uitgedrukt in een getal, vastgesteld worden. Risico's voor de collectie kunnen andere zijn dan die voor het bedrijf en het personeel. Stelregel: Mensen gaan voor Collectie!

Beveiligingsplan. Een beveiligingsplan is helaas een noodzaak voor elke instelling. Het voorziet in maatregelen die mensen, gebouw en collectie moeten onttrekken aan geweld, bedreiging, gevaar of schade. Het gaat hier onder meer om diefstal, vandalisme, terrorisme en oorlog. De zorg voor digitale en elektronische bestanden behoort hier ook toe. Back-ups moeten *buitenshuis* opgeslagen worden.

Prioriteitenplan. Het vaststellen van een prioriteitenplan is om twee redenen belangrijk:

- het dwingt de organisatie vooraf een keuze te maken uit de objecten waar zij de meeste waarde aan hecht. Dit voorkomt inefficiënte

LINKS & LITERATUUR

Instituut Collectie Nederland (ICN): www.icn.nl.

Museum Security: www.museum-security.org.

Conservation on-line (CoOL):

<http://palimpsest.stanford.edu>.

Federal Emergency Management Agency (FEMA): www.fema.gov.

Northeast Document Conservation Center (NDCC): www.nedcc.org.

Southeastern Library Network (Solinet): www.solinet.net.

Voor een recent literatuuroverzicht zie: R.Teygeler, *Preservation of archives in tropical climates. An annotated bibliography*. Paris, The Hague, Jakarta: International Council on Archives, National Archives of the Netherlands, National Archives of the Republic of Indonesia, 2001.

Veel publicaties kunt u vinden in de vakbibliotheek Conservering en Optische Technieken (Catalogi Bijzondere Collecties) van de Koninklijke Bibliotheek (www.kb.nl).

reddingsacties;

- het vergemakkelijkt de keuze welke objecten het eerst hersteld dienen te worden. Het herstelbudget wordt zo het meest zinvol ingezet.

Belangrijk is allereerst *criteria* voor het prioriteitenplan op te stellen. Die verschillen uiteraard per instelling.

Continuïteitsplan. Een continuïteitsplan is een plan waarin maatregelen en voorzieningen zijn getroffen om in geval de eigen behuizing niet meer gebruikt kan worden, toch de kernactiviteiten van de organisatie voort te zetten. Bibliotheken en archieven hebben steeds vaker grote *digitale collecties*, waarvan de toegang weer snel tot stand gebracht kan worden, mits ze veilig opgeslagen zijn.

Tenslotte

Het zal voor menig instelling een zware opgave zijn om een goed bedrijfsnoodplan te maken. Juist daarom is het initiatief van het Instituut Collectie Nederland om collectievormende instellingen binnen een regio onder begeleiding gezamenlijk een bedrijfsnoodplan te maken, zo lovenswaardig. Op dit moment is de Pilot-Den Haag nog in volle gang, maar het nut ervan is nu al bewezen.

René Teygeler

Gebruik je gezonde verstand

Fotograferen en digitaliseren brengen risico's met zich mee, want het hanteren van kwetsbare materialen kan schade veroorzaken aan waardevolle objecten. De Koninklijke Bibliotheek heeft richtlijnen en adviezen opgesteld die aandacht schenken aan de maatregelen voor preventieve conservering. 'Gebruik je gezonde verstand', dat is de boodschap van de website. De website informeert medewerkers van bibliotheken en archieven, die betrokken zijn bij microverfilming of digitaliseringsprojecten over de risico's van transport, klimaat en gebruik. Ook bieden de richtlijnen praktische tips en voorbeelden van ondersteunende materialen, in woord en beeld. 'Het hanteren van bibliotheekmateriaal' besteedt aandacht aan boeken, foto's en papieren objecten en hoopt een bijdrage te leveren aan het voorkomen van schade. De richtlijnen 'Het hanteren van bibliotheekmaterialen' zijn te vinden op de KB-website (www.kb.nl/kb/cons/faq-conservering/hanteren/hanteren.html). Voor meer informatie: paulien.rings@kb.nl.

Workshop controle microverfilmen

Op 21 oktober j.l. organiseerde het Bureau Conservering Bibliotheekmateriaal een workshop over controle van microfilms. Circa 45 mensen van een groot aantal instellingen namen deel aan deze workshop die plaatsvond in de Koninklijke Bibliotheek. Tijdens het eerste deel van de middag werd aandacht besteed aan de technische controle die wordt uitgevoerd door de kwaliteitsmanagers van het BCB. Na de pauze kwam de inhoudelijke controle aan bod: is het materiaal verfilmd volgens de instructies van de beherende instellingen. Deze controle wordt door de instellingen zelf uitgevoerd nadat de kwaliteitsmanagers de microfilms hebben gecontroleerd en goedgekeurd.

Internationaal congres over preservation and access

De Preservation Division van LIBER organiseert op 14-15 april 2003 in samenwerking met Metamorfoze en de European Commission on Preservation and

Access (ECPA) een internationale workshop in de Koninklijke Bibliotheek over 'Microfilming and digitisation for preservation'. Tijdens deze workshop met presentaties en demonstraties zullen de verschillende methodes van conversie ten behoeve van massaconservering aan bod komen: microverfilming, digitalisering, hybride methode, COM (computer output microfilming). De workshop is voor iedereen toegankelijk. Voor meer informatie: www.metamorfoze.nl of metamorfoze@kb.nl.

Nieuwe website over conservering

Het Nationaal Archief in Den Haag lanceert i.s.m. de European Commission on Preservation and Access een nieuwe website over conservering. De website met de naam GRIP (Gateway for Resources and Information on Preservation) geeft toegang tot een selecte verzameling literatuur en hulpmiddelen die collectiebeheerders kunnen gebruiken. GRIP is te vinden via www.knaw.nl/ecpa/grip/.

Metamorfoze in een nieuw jasje

Voor het Handboek Metamorfoze dat in april 2002 verscheen, ontwierp de vaste vormgeefster van Metamorfoze, Marise Knegtmans, een nieuwe Metamorfoze-huisstijl. Deze nieuwe huisstijl wordt niet alleen gebruikt voor toekomstige gedrukte nieuwsbrieven, rapporten en publicaties, ook de website van Metamorfoze wisselt op 10 december van jasje. Zie: www.metamorfoze.nl.

Voor meer informatie over het programma:
Koninklijke Bibliotheek
Bureau Conservering Bibliotheekmateriaal
Postbus 90407, 2509 LK Den Haag
fax 070 314 0427
www.metamorfoze.nl

Chantal Keijsper

(Behoud Nederlandse Boekproductie/
Communicatie en Publiciteit)
Telefoon 070 314 0439
e-mail chantal.keijsper@kb.nl

Henriëtte Reerink

(Literaire Collecties digitaliseren /
Conservering Tijdschriften)
telefoon 070 314 0319
e-mail henriette.reerink@kb.nl

Dennis Schouten, projectmanager

(Cultuurhistorische Collecties /
Internationaal Waardevolle Collecties)
telefoon 070 314 0373
e-mail dennis.schouten@kb.nl

Lammert Zwaagstra

(Literaire Collecties verfilming /
webredactie)
telefoon 070 314 0616
e-mail lammert.zwaagstra@kb.nl

PERSONALIA

Salma Chen is coördinator ontsluiting
archivalia afdeling collecties van het
Letterkundig Museum;

Joan Hemels is hoogleraar Communicatie-
wetenschap, in het bijzonder communica-
tieschiedenis aan de Universiteit van
Amsterdam (UvA);

Ron Kenter is projectmedewerker
Metamorfoze van de Koninklijke
Bibliotheek;

Wim Mes is hoofd afdeling archief van het
Sociaal Historisch Centrum Limburg;

Wim Smit is conserveringsconsulent/project-
leider conservering Nederlands-Indische
kranten van de Koninklijke Bibliotheek;
René Teygeler is als extern conserverings-
consulent betrokken bij het Collectie-
Hulpverleningsplan van de Koninklijke
Bibliotheek.

Metamorfoze nieuws

ISSN 1387-084X, verschijnt 3x per jaar
Koninklijke Bibliotheek, Prins Willem-
Alexanderhof 5 · Postbus 90407 ·
2509 LK Den Haag · t 070 314 0439 ·
f 070 314 0427 · metamorfoze@kb.nl ·
www.metamorfoze.nl